

PROPORCYJA (48) *sb f*

-cy- (35), -ci- (11), -ti- (2).

Oba o jasne, a pochylone.

sg *N* proporcją (6). $\diamond$ *G* proporcją (21), proporcji [zapis: proporcji] (1) *LibMal*; -ej (7), -(e)j (14). $\diamond$ *A* proporcją (17). $\diamond$ *L* proporcją (2); -ej (1), -(e)j (1). $\diamond$ *pl N* proporcji(e) (1) [zapis: -ej]. $\diamond$ [(*lat.*) *N* sg proportio.]

Sł stp brak, Cn notuje, Linde także XVII – XIX w.

1. *Stosunek do siebie dwu lub więcej wielkości; analogia, portio, proportio Cn* [*proportio* – przyrównanie dwu rzeczy między sobą *Mącz 313b*; – dwuch rzeczy stosowanie jednej do drugiej *Calep*; podobieństwo jednej rzeczy z drugą; *proporcya, pomierność. Wielkości miary albo liczby jednej do drugiej podobność albo różność. Rzeczy dwu albo wielu różnych miar albo liczby z sobą składność, kształt albo pomiar każdej części w ciele, w budowaniu. Przyjemność, piękność z wielu części, albo rzeczy różnych przyzwoicie złożonych pochodząca – proportio Cn*] (47) : gdyż wiemy/ że ciało każde porządnie żywić/ w tę proporcją złożono iest/ aby ze czterzech żywiól własność równą wzięwszy/ do żadney iye więcej/ niżli miarą iego pokazuie/ nieskładniało *Oczko 12v*.

proporcya czego do czego (1): á iestliby tólko théy láméy wodzie [*stosowanej w celach leczniczych*] wfac przyzło/ niechay proporcja lat/ do picia/ y ciála/ y síly iego [*dziecka*]/ przytłofowana będzie *Oczko 22*.

Wyrażenie: »rowna proporcya« (1): Lecż tego [*zbawienia wiecznego*] ták zgoła [*człowiek grzeszny*] nie dołtapi/ iestli pierwey [...] tego co pobroił nie popłaci/ álbo przez pokutę [...] / iestli ona będzie w rowney proporcye/ álbo iákíe iníze karanie *WysKaz [23]*.

Wyrażenie przyimkowe: »według (a. wedle) proporcyej« = *zależnie od wielkości czegoś (12)*: Opátrzywšy iuż dobrze/ dobrą íprawą ízańce/ Wielkiey y máley ítrzelbie/ poczynicie kráńce. Tám według proporcyej/ poštánowić dźiálá *BielSat N [idem] BielSjem 36*; Przeorywác/ włóczyć/ wedle proporcyej: bo to iuż oracze/ Vrzędnicy/Włódarze/ máią wiedzieć co zá dźień zorze/ y iáko to długo włóczyć. *GostGosp 156, 108*; Na których [*portowych miastach*] gdyby były włożóné condycie, aby pewnych czálów winni byli po kilku okrętów wedle proporciiéy ná morze *SarnStat 106; GrabPospR M4v, N2v*.

~ *według (a. wedle) proporcyej czego (4)*: Kędy czworgiem álbo íżeściorgiem bydlá orzą/ tám iuż trzebá ináczey ítánowić/ pátrząc iáko ieden z poddánych gołpodarz dobry zrobi/ aby ták zá nim káždy/ wedle proporcyej íprzeżáiu. *GostGosp 156*; A Zeby táką wypráwę/ według proporcyej póżytkow íwych/ rownem wšyfcy kóřtem y rowną pracą [...] podeymowáli *GrabPospR L2v, M2, M4v*.

wedle proporcyej czyjej (1): A który [*kapłan*] tylko dźieięćinę bierze/ [*ma złożyć przysięgę*] że wedle proporciiéy íwéy z części íwéy dał tyle/ ile mu było nákazano. *OrzJan 124*. ~

Przen: Stosunki, relacje (3) : tákowé Proporcye v ludzi próstych íą *OrzQuin Ev*.

proporcya między kim a kim (2): Tákíeż y w Dyálógóch wydánych/ téż Proporcją między Królem/ Arcybiskupem á Bogiem/ zretelnies [!] wyłtáwił/ przed oczymá wšéy Polłkiéy Korony. *OrzQuin Ev, Ev marg*.

a. *Prawidłowy, harmonijny stosunek do siebie dwu lub więcej wielkości; kształtność; commodulatio, competentia, eurythmia, apta membrorum compositio, convenientia partium, responsus partis separatae ad universae figurae speciem, symetria* Cn (7) : O proporcji. KochFr 58.

Zwrot: »mieć proporcją« (1): Ale gdy twarz będzie rumiana okrągła, wczas mięsista, oczy też y brwi także y nos mają proporcją to iest, zgodne przystosowanie iednego członku do drugich w mierności [...]. Takowy też muśi być dobry. GlabGad N3.

Wyrażenia: [»prawa proporcja [między czym (pl)]«: Iednak to iest poźpolite poznawanie cudności j mocy wołow/ gdy członki mają wielkie/ rowne/ tak iż między nimi będzie prawa proporcja/ to iest zgodność y rymowanie. Cresc 1571 686 (Linde).]

»proporcja ciała« [szyk 2:1] (3): [sangwinik] Bywa ná wzrok rumiány/ włosów kędziérzawych/ przyczérzn kości/ ciała proporcji/ oczu/ obyczaiów wewołych Oczko 34; [BusLic 33]. Cf »wedle proporcji ciała«.

Szereg: »proporcja to jest słuszne rymowanie (a. zgodność i rymowanie)« (1): (nagł) Czemu vdy fą tak miąłfze. (—) [...] Gdiż [natura] chciała człowieka mieć nad wżitko żywe stworzenie przeto mu też więtszą czudność dała w składności członkow, aby tedy była proporcja to iest, słufzne rymowanie członkow GlabGad F3; [Cresc 1571 686 (Linde)].

Wyrażenie przyimkowe: »wedle (a. według) proporcji« (3): Iefli mię chce mieć łczęścié w tym nierządzie/ Niech mi da wedle proporcjié mądzie. KochFr 58.

~ *Wyrażenie:* »wedle (a. według) proporcji ciała« (2): Auguſtin ſwięty powieda/ iż tá Archá była według proporcjié ciała człowieczego/ ktore leżąc iest dziełięć kroć dłuźfze niż wyżfze/ á fześć kroć dłuźfze niż ſzerfze. BibRadz I 4b marg; NiemObr 47. ~

b. *mat. Równość dwóch stosunków pomiędzy liczbami lub odcinkami* (25) : Górndworz V4; A tak/ przez taką proporcją/ ponieważ iuz wiesz/ iako wielka iest Linea b.a. dowiesz fye miary Liniéy a.c. GrzepGeom Ov, P4v, Q3v.

proporcja czego do czego (2): Bo iaka proporcja iest ciéniu do ciéniá/ taka będzie też lafki do wieże. GrzepGeom Pv, Pv.

Zwrot: »mieć [jaką] proporcją« [w tym: jednaką (10); do czego (2)] [szyk zmienny] (12): Gdyż tedy tu dwa Kliny maź z równymi kąty/ tedyć Linié co fą około równych kątów/ iednąką będą mieć proporcją GrzepGeom P2v; A tak/ iaką proporcją ma Linea c.d. do Liniéy d.e. też proporcją będzie mieć Linea c.a. do Liniéy a.c. GrzepGeom P4, N3, N4v, Ov, O2v, P [2 r.], Pv [2 r.], Q3.

Wyrażenie: »jednaka proporcja« (11): ty dwa Kliny/ ienylkié mają kąty: przetóz téż iednaka proporcja fye w nich naydzie. GrzepGeom Qv. Cf *Zwrot*.

Wyrażenie przyimkowe: »podług (a. według) proporcji« = *zgodnie z proporcją* (3): Dowiedz fye czym więtsza iest Linea c.e. niż lafká e.d. á rozumiéy iż według téyże proporcjié Linea c.b. iest więtsza niż Linea b.a. GrzepGeom P4.

~ *podług proporcji do kogo, do czego* = *w stosunku do kogo, do czego* (2): [Pitagoras] gdy wynalazł práwą/ á iſotną długość ſtopy [Herkulesa]/ ſtey dopiero ſtoſuiąc iako ſie ktory członek/ s ktorym rymować mógł/ doſzedł miary wżytkiego ciała/ iż tak był wyżfzy Herkules/ niż ini ludzie/ podług

proporczyiey do ludzi/ iáko on pláčz iego wymierzenia/ był wietfzy/ podług proporciey do pláčow.
Górndworz V4v. ~

2. Wzór, rozmiar, kształt jednej rzeczy jako podstawa do wykonania drugiej (1) :

Wyrażenie przyimkowe: »podług proporczyej« = na wzór, na kształt (1): Item zeznała yfch [...] [klucz] na wołk wlyepywłchi, dała kałzcze schinkarcze fchwabowey abi klucz podług oney proporczy na wołku withloczoney dali vrobicz *LibMal 1551/163v.*

Synonimy: 1. przyroównanie, stosowanie; a. rymowanie, składność, zgodność; b. równość; 2. forma, model, wzor.

MPi